

Het embleem, wapen en zegel van de Verenigde Oost-Indische Compagnie - VOC

Anton C. Zeven, anton.zeven@hetnet.nl

Sleutelwoorden: V.O.C., embleem, wapen, zegel

Verenigde Oost-Indische Compagnie

In 1602 werd de VOC opgericht. Het octrooi werd verleend door de Staten-Generaal. Hierbij kreeg de VOC het alleen-recht om handel te drijven ten oosten van de Kaap de Goede Hoop en ten westen van de Straat van Magellanes. In de 17de eeuw kende deze multinational grote bloei; hij bezat uitgestrekte bezittingen. In de tweede helft van de 18de eeuw kwam de VOC in verval en in 1798 werden de bezittingen en schulden door de Bataafsche Republiek overgenomen.

De VOC in het huidige Nederland was verdeeld in zes Kamers: Amsterdam, Middelburg, Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen. Deze Kamers leverden het bestuur: de Heren Zeventien, bestaande uit acht leden van de Kamer van Amsterdam, vier van de Kamer van Middelburg en één van elke andere Kamer. Het zeventiende lid werd gekozen uit één van de Kamers met uitsluiting van de Kamer van Amsterdam. Alle VOC- documenten werden door de Kamer van 'Amsterdam' bezegeld (zie hierna).

Het embleem

Het embleem (fig. 1) van de VOC is het meest voorkomende verwijzing naar de VOC. Door het aanbrengen van een letter tussen de poten van de V kon verwezen worden naar de plaats van herkomst. Zo verwijst de A in de gevelsteen naar Amsterdam (fig. 2) en de C in het zegel (fig 3) naar Cabo de Goede Hoop. In Oost-Indië werd het aangebracht o.m. op in Batavia geslagen noodmunten (fig. 4).

Fig. 1. Een bord, geproduceerd in Japan, einde 17^e eeuw (Fig. 1a: detail).
Bron: www.museumkennis.nl/ waar het embleem het wapen wordt genoemd.

Fig. 2. Het embleem van de VOC-Kamer van Amsterdam [A] in een gevel in de Oostenburg te Amsterdam. Bron: www.renemaassen.nl/maleisie/

Fig. 3. De keerzijde van het zegel afdruk is niet aangegeven. Bron: Zuid-Afrikaanse postzegel uit 1948

Fig. 4. De kroon, een 48 stuiver noodmunt gebruikt in Cabo de Goede Hoop.

Het wapen en het zegel

Het VOC-wapen

Het wapen van de VOC is weinig bekend. Denkt men aan een wapen of embleem van de VOC, dan komt al gauw het bovengenoemde embleem naar voren. De VOC had echter ook een wapen, waarin een zeilschip en met schildhouders. Zo wordt dit wapen in het zegel van de Kamer van Amsterdam in 1656 beschreven als een *groot schip* (zie hierna). Zoals gezegd zegelde oorspronkelijk de Heren Zeventien met het zegel van de Kamer van Amsterdam. Men kan zich voorstellen dat de bestuurders van andere Kamers voor hun Kamer een eigen zegel wensten. Daarom werd op 12 oktober 1656 door de Bewindhebbers besloten:

Ter vergaderingh voorgebracht synde, het zegel dat by de Camer Amsterdam tot noch toe alle acten, brieven en munimenten gebruyckt is geweest, synde het zegel van de eerste Comp[agnie] die vòòr de vereeniging opgerecht is geweest, gelyck oock de woorden daeromstaende sulx getuygen, te weten: "D'oude Oost-Indische Comp. tot Amsterdam". Is nae voorgaende deliberatie goetgevonden en verstaen, dat by de respectie Cameren sal worden gebruyckt, een gelyck segel, dat is een groot schip soo en gelyck tot noch toe gedaen is geweest, doch met dese omschryvinge: "Sigillium Societatis Orientalis apud Belgas" worden de Camer van Amsterdam versocht ende gecommitteert om ses gelycke segels voor yder Camer één te doen maecken. Resolutie van 14 April 1657. Hieraan werd nog toegevoegd Zes zegels of signetten te maecken voor yder Camer één, met dese circumscriptie "Societas Indias Orientalis Foederatum Provinciarum".¹

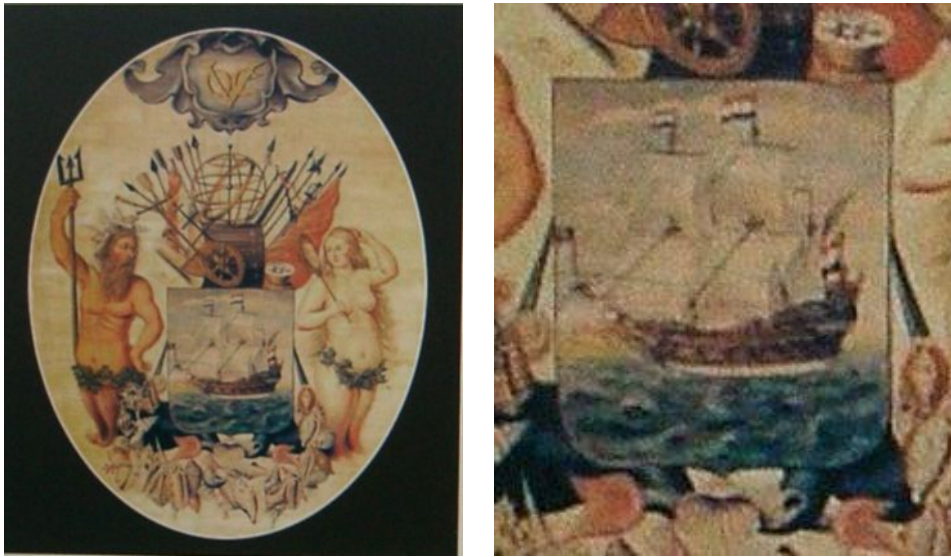

Fig. 5. Wapenbord van de VOC met detail van het schild. Bron: www.de-paula-lobes.nl/
Het wapen is geschilderd door Jeronimus Becx de Jonge in 1651².

In de website www.de-paula-lobes.nl/ vinden wij een prachtige afbeeldingen van het schild (fig. 5). Het wapen bestaat uit een op volle zee naar heraldisch rechts varende driemaster. De schildhouders zijn rechts Neptunus en links een najade³, een bijna naakte vrouw met bladerkrans om de heupen en kijkende in een spiegel, die zij met rechter hand vasthoudt. Boven het schild een ton, waartegen een wiel leunt en waaruit lansen steken. Een lans voert een rode of oranje vlag. Tussen de lansen een sfeer of hemelglobe, een nautisch element. Boven alles zwevend het VOC-embleem in een cartouche. Onder het schild schelpen.

Fig. 6. Kussen van groen laken, geborduurd met het wapen van de VOC, gehouden door Neptunus en een vrouwenfiguur. Gemaakt voor Hendrik Carbasius (1688-1748), bewindhebber van de kamer Hoorn, 1739. Coll. Westfries Museum, Hoorn.

Een tweede voorbeeld van het wapen van de VOC is een zitkussen, waarop Hendrik Carbasius bewindhebber van de Kamer van Hoorn in 1739 en daarna zat⁴. De driemaster vaart naar heraldisch rechts en het schild wordt gehouden door Neptunus en de najade. Beiden ontberen de bladerkrans. Onder het schip een banderolle, waarop de oorspronkelijk

aangebrachte letters versleten zijn. De tekst zal wel Hen(d)rik Carbasius en zijn functie geweest zijn.

VOC-zegels

In bovenstaand Besluit wordt ook aangegeven dat de Kamer van Amsterdam voor de zegelstempels van de andere Kamers zal zorg dragen. Een zegel met bovengemelde *circumscripție* of omschrift heb ik niet gezien. Noch voor de Kamer van Amsterdam, noch voor één van de andere Kamers. Misschien zijn ze nooit gemaakt.

In 1714 wordt besloten dat voortaan ook in Cabo de Goede Hoop alle documenten met een eigen zegelstempel gezegeld dienden te worden⁵. Hiertoe gebruikte men een eigen zegelstempel, met een afbeelding van een driemaster en het omschrift CABO DE GOEDE HOOP. Helaas wordt dit zegel door Laing niet afgebeeld. Wel is op een Zuid-Afrikaanse postzegel een zegelafdruk van Kaap de Goede Hoop afgebeeld. DOC zal betekenen Directie Oost-Indische Compagnie Cabo de Goede Hoop. Er lijken primitief gesneden bolstaande zeilen te zijn gesneden. Indien dit het geval is, dan vaart het schip naar heraldisch links.

Fig. 7. De voorzijde van het zegel gebruikt in Cabo de Goede Hoop. Bron: postzegel van Zuid-Afrika uit 1948.

Een soortgelijk zegel wordt in het Gemeentearchief van Wageningen bewaard (fig. 8)⁶. Het werd in 1762 afgedrukt. Hierin is wel de driemaster te zien maar niet een omschrift. Aangezien er geen overzichtsartikel over de door de VOC gebruikte stempels gepubliceerd is kan niet nagegaan worden in hoeverre de bovengenoemde resoluties zijn uitgevoerd.

Fig. 8. De Bewindhebbers van d'Oost Ind.Comp. ten Kaamer Amsterdam. Amsterdam, 11 september 1764. Wageningen, Gemeente-archief, Oud-archief inv. nr. 99. Roodlak. Hoogte 2,6 cm, breedte 2.3cm⁷.

Dit zegel bekrachtigde een brief van 11 september 1762 verstuurt door drie *dienaaren De Bewindhebbers van d'OostIndComp. Ten kaamer Amsterdam*, [met] een verzoek aan de *Richter en de Magistraat* van Wageningen om na te gaan of Jacobus Westlandt, afkomstig van Wageningen, die 'by ons in den jaare 1760 aangenomene omme als bosschieter [kanonnier] met het schip *Renswoude* naar *Indien* te navigeeren' toen 'zig van hier heeft geabsenteert' en dat hij f 20 vooruit betaalde gage heeft ontvangen. De VOC-dienaren schrijven dat zij hebben gehoord dat Jacobus vermoedelijk bij zijn broer Jan Westlandt in Wageningen woont. Indien dit het geval is dan moet hij gearresteerd worden en dan zal de VOC iemand zenden om hem op te halen. De brief wordt gezegeld en ondertekend door de drie dienaren.

Een tweede zegelafdruk in het Gemeentearchief van Wageningen is van latere datum (fig. 9). De Neufville⁶ bericht *de Heuchelyke officieele tyding van het sluyten der Vrede tuschen de Fransche Republiek en den Keiser*, die hij verstuurd aan zijn *gewezene collega's* in Wageningen. Hij gebruikte als zegel een stempel van de VOC. Boven de driemaster DOCA, dat is Directie Oost Indische Compagne Camer Amsterdam. Frankrijk is dan nog een republiek, terwijl de Keizer de keizer van Oostenrijk is.

Fig. 9. Gemeentearchief, Oud-Archief inv. nr. 107. Afgedrukt te Amsterdam op 30 oktober 1797, *Het 3de Jaar Der Bat. Vrijheid*, door P. De Neufville. Roodlak. Dsn. 2.9cm.

Slot

Het merk met de letters VOC is het meest aangebrachte VOC-embleem. Dit zal gebeurd zijn, omdat het in vroegere tijden gemakkelijk aangebracht kon worden en herkenbaar was. Daarom werd het aangebracht op gevelstenen van VOC-gebouwen, op noodmunten, vrachtbrieven e.d. Omdat het zo wijdverspreid is en het eigenlijk VOC-wapen niet of nauwelijks bekend is wordt het embleem foutief vaak het VOC-wapen genoemd. Het VOC-wapen, daarentegen, is een op zee zeilend Indiëvaarder met drie masten.

Noten

¹Laboranter. 1860. Het zegel der Oost-Indische Comp. *Navorscher* (10): 157. Zie ook A.C. Zeven. Voorwoord van Het behoorlijk zegel. *Seals at the Cape during the period of Dutch administration*, door R. A. Laing of Colington. 2006. Johannesburg. 62p

²Panhuyzen, L. 2009. Ontzet uw vijand, God is met ons. *Historisch Nieuwsblad* nr 20: 32-41. Panhuyzen beeldt eveneens het wapen af.

³Een najade is een waternymf, die als vaste begeleider van Neptunus optreedt. Zij kijkt ook als een Fortuna of meermin in een spiegel. Een Fortuna heeft echter een sluier boven het hoofd en staat op een wereldbol, terwijl een meermin een vissenstaart. Een najade heeft vaak wel benen en geen vissenstaart. De benen zijn in figuur 6 duidelijk zichtbaar. Meded. J.A. de Boo, waarvoor dank.

⁴Gaastra, F.G. 2002. De geschiedenis van de VOC. Zutphen. 192p. Over Hendrik Carbasius is op internet meer te vinden. Ik beperk mij tot zijn wapenkussen. Zijn wapen of een wapen Carbasius bij www.wazamar.org bij item schildhouders.

⁵R. A. Laing of Colington. 2006. Het behoorlijk zegel. Seals at the Cape during the period of Dutch administration. Johannesburg. 62p

⁶Zeven, A.C. 2007. Zegels van Wagenvene, in Wageningen en andere instellingen in Nederland en het buitenland (Liber sigillorum Wageningensis II). Wageningen. 174p.